

O ROMÁNICO DO CORGO

Outeiro Iglesias, Mario

marioouteiro@edu.xunta.gal

Enxeñeiro Técnico Industrial (esp. en Química Industrial) e Enxeñeiro Químico.

Profesor de Ensino Secundario (esp. de Física e Química e Tecnoloxía) no IES Pedregal de Irimia (Meira), onde é director.

*Ningunha das igrexas do Corgo ten singularidades de especial interese, pero todas elas si forman un apreciable conxunto dun sinxelo románico rural. **Xaime Delgado Gómez***

RESUMO

Neste artigo describiremos as dez igrexas que conservan algún elemento románico do concello do Corgo (xa que unhas foron máis modificadas que outras nos seguintes séculos á súa construción). Farase agrupando as igrexas en tres conxuntos, próximos xeograficamente, co fin de seren percorridas en bicicleta, en coche ou a pé (neste caso en tres días distintos).

Pese a parecer un traballo moi técnico direi que está pensado para ser consumido por todos os públicos, grazas á abundancia de imaxes e a explicación inicial dos conceptos arquitectónicos básicos empregados ao longo do artigo. Por outra banda, os distintos comentarios intermedios (e a presenza dalgún mapa sinxelo) facilitarannos a mobilidade polo concello do Corgo aínda que non coñezamos moito a súa xeografía.

Finalmente a presenza de don Xaime Delgado Gómez no artigo está máis que xustificada por ser el unha das persoas que máis investigou o noso románico. Este traballo está baseado nunha serie de fichas que o crego me deu hai, polo menos, unha década e serve de homenaxe a un dos grandes defensores do patrimonio lucense.

PALABRAS CLAVE

Románico, igrexas, Xaime Delgado, O Corgo, Cabreiros, Campelo, Fonteita, Franqueán, Castrillón, Gomeán, O Alto, Camposo, Cela, Quinte.

1 LIMIAR

Ao longo deste artigo fragmentado en tres partes (ou rutas) pretendo que a xente interesada na cultura do románico se achegue a dez fermosas

e sinxelas igrexas do concello do Corgo. Como dicía o estudoso do románico lucense, D. Xaime Delgado, “ningunha delas ten singularidades de especial interese, pero todas elas si forman un apreciable conxunto dun sinxelo románico rural”. Farémolo a modo de guía de viaxe, nunha ruta deseñada para percorrer en bicicleta ou vehículos a motor pola súa lonxitude, corenta quilómetros, e polas súas condicións, estradas todas asfaltadas.

Ademais, se así o desexa, o/a lector/a poderá percorrer a pé cada unha das tres rutas propostas nas que se divide o traxecto, xa que a distancia (sen contar o tempo para ver as igrexas) está calculada para ser percorrida entre hora e media e dúas horas (entre 7,5 e 9 km). Calquera das tres rutas admitiría algunha variante para escapar do asfalto pero, sen dúbida, alongaría os traxectos e sería dificultosa de seguir para as persoas que non coñezan ben o concello, por non estar sinalizadas.

Este artigo ten como base tres artigos xornalísticos que publiquei no xornal El Progreso os venres 9, 16 e 23 de agosto de 2013, na columna “Tribuna política”, que á súa vez estiveron baseados no traballo minucioso de don Xaime Delgado Gómez, un dos grandes estudosos do románico da provincia de Lugo (por iso comezaremos o artigo coa súa biografía).

No artigo distinguiremos a descrición da ruta do que son as explicacións propiamente das igrexas xa que empregaremos a cursiva para a primeira. As rutas irán acompañadas de sinxelos planos do Instituto Xeográfico Nacional a escala 1:200.000, mentres que as explicacións do románico corgués estarán adobiadas por distintas fotografías e uns conceptos arquitectónicos básicos ao comezo.

2 BIOGRAFÍA DE XAIME DELGADO

Como avancei no limiar este artigo está baseado no traballo investigador realizado por un crego lucense dun coñecemento enciclopédico e profundo: Xaime (ou Jaime) Delgado Gómez, que finou hai nove anos. Xaime naceu no 1933 na parroquia de Castelo (Taboada), na cal investigou unha das xoias do patrimonio inmaterial da nosa provincia: as fachas do folión de Castelo, que hoxe emerxe como festa a comezos de setembro no castro da parroquia (e que recomendo moi encarecidamente).

Imaxe 2.1. Foto de Xaime Delgado

Xaime foi crego e capelán do hospital lucense, profesor no Seminario de Lugo, investigador (fixo, e publicou, a súa tese de doutoramento sobre o Complexo de Temes), membro asesor e comisario en distintas comisións provinciais relacionadas co patrimonio, conferenciante, autor de varios libros de investigación, de máis de un centenar de artigos en revistas especializadas e máis de 300 de divulgación cultural.

Dous anos antes de morrer publicou o que para min é o seu mellor libro: “A Biblia na iconografía pétrea lucense”, que editou o servizo de publicacións da Deputación de Lugo no 2010 e que contou con

prólogo do escritor Lois Diéguez. O libro conta cunha calidade estética excepcional (como todo o que pasa polas mans de Xoán Ramiro Cuba), que anima a coñecer os froitos dunha longa traxectoria investigadora e que recolle 27 estudos de imaxes cristiás espalladas por toda a provincia.

Imaxe 2.2. Portada do libro “A Biblia na iconografía pétrea lucense”

Xaime é desa caste de eclesiásticos lucenses amantes do noso pasado e que dedicou toda a súa vida a investigar e a divulgar, como Francisco Vázquez Saco, os irmáns Nicanor e Isaac Rielo Carballo, Enrique Cal Pardo ou Nicandro Ares Vázquez (os tres últimos, falecidos nos últimos catro anos). O seu traballo meticuloso facilitou o punto de partida a outros moitos investigadores no campo da historia, a arqueoloxía, a etnografía ou a filoloxía.

Non lembro xa o meu primeiro encontro con don Xaime pero penso que foi poucos anos antes de morrer. El sabía que eu era un amante de todo o que estivese relacionado co meu concello natal, polo que un día visitoume cun agasallo. Trouxérame encadernadas as fichas que el posuía sobre as igrexas románicas do concello, a maiores dalgún exemplar dos seus libros (algo que ten repetido noutras ocasións). A documentación,

que gardo como un tesouro, tenme servido para divulgar o patrimonio municipal e esta anécdota vén a ilustrar o importante que é o traballo na sombra dos investigadores para que as persoas que nos dedicamos á divulgación (nos centros de ensino, nos xornais, nas asociacións...) teñamos información concreta e veraz que transmitir.

3 CONCEPTOS ARQUITECTÓNICOS BÁSICOS

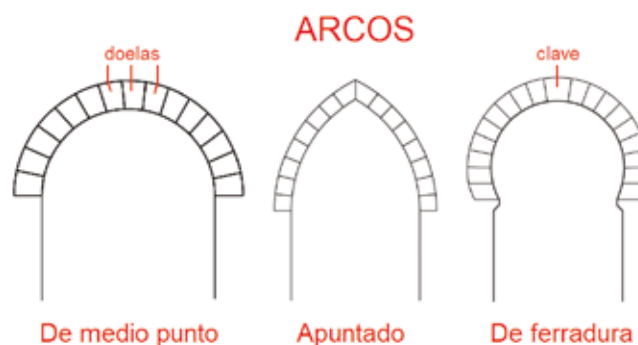
3.1 GLOSARIO

Neste apartado trataremos de aclarar aqueles conceptos arquitectónicos básicos que aparecen posteriormente no artigo. Farémolo en forma de pequeno dicionario terminolóxico (ordenado, como non, por orde alfabética) e adobiado con algunha que outra imaxe e fotografía explicativa:

Ábsida: construción de planta xeralmente semicircular, cuberta cunha bóveda ou semicúpula, que sobresaia na parte posterior dun templo e onde se sitúa o altar maior.

Arco: elemento construtivo con forma xeralmente curva, que serve de soporte ou de ornamento. Reparte os empuxes exercidos sobre el mediante as doelas. No artigo aparecen os seguintes tipos de arco:

- **apuntado:** vai comprimindo a luz dende o arranque, para rematar en ángulo á altura da clave.
- **de ferradura:** ensancha a súa luz nas doelas centrais, superando o espazo entre columnas, para converxer enseguida cara o medio punto (a curva é máis ampla que un semicírculo).
- **de medio punto:** equivale a un semicírculo; é o arco por antonomasia.
- **triumfal:** arco destacado pola súa aparencia e ornato, na maior parte das veces de medio punto, que coroa a entrada da cabeceira (ou presbiterio).

Imaxe 3.1.1. Tipos de arcos

Arquivolta: moldura esculpida nas doelas dos arcos concéntricos, seguindo a curvatura do arco.

Base: parte inferior dunha columna.

Baquetón: tipo de moldura redonda, en forma de tallo, vertical e normalmente disposta en fileira con outras, empregada especialmente na arquitectura gótica, aínda que tamén se empregou na románica.

Bóveda: estrutura arqueada, de cantarí ou cachotarí, que cubre o espazo comprendido entre dous muros ou varios piares, formando a cuberta dunha construción. Por ser a bóveda a proxección dun arco, a forma deste determina a estrutura de aquela. No artigo falamos da bóveda de canón (ou medio punto), froito da proxección frontal en liña recta ou curvilínea dun arco de medio punto.

Cabeceira: parte dunha igrexa onde está o altar maior (tamén chamada presbiterio).

Cachotería: obra feita con cachotes (pedra irregular).

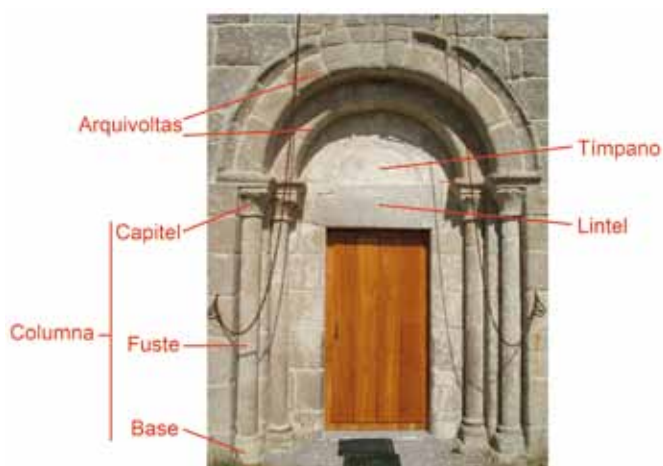
Cantarí: pedra de granito de forma rectangular, con seis caras sen picar, que se utiliza na construción (tamén chamado perpiaño).

Canzorro: pedra que sobresaia da parede para soste unha viga por un extremo, unha

cambota, unha solaina, unha cornixa, un balcón etc., en ocasións decorada con figuras humanas, animais, vexetais ou xeométricas.

Capitel: peza con ornamentos situada na parte superior da columna.

Columna: elemento xeralmente de forma cilíndrica, con moita máis altura ca diámetro, composto de base, fuste e capitel, sobre o que se apoia o teito ou outras partes do edificio, aínda que ás veces se emprega só como adorno.

Imaxe 3.1.2. Partes dunha típica porta nunha igrexa románica (Franqueán)

Cúpula: parte superior en forma de media esfera dalgúns edificios. Polo tanto, unha semicúpula (tamén chamada bóveda de forno) é a cuarta parte dunha esfera e a metade dunha cúpula.

Doela: cada unha das pedras que, labradas en forma de cuña, forman un arco, bóveda etc.

Espadana: campanario dunha soa parede, que se eleva xeralmente sobre a fachada principal e ten un ou máis vans.

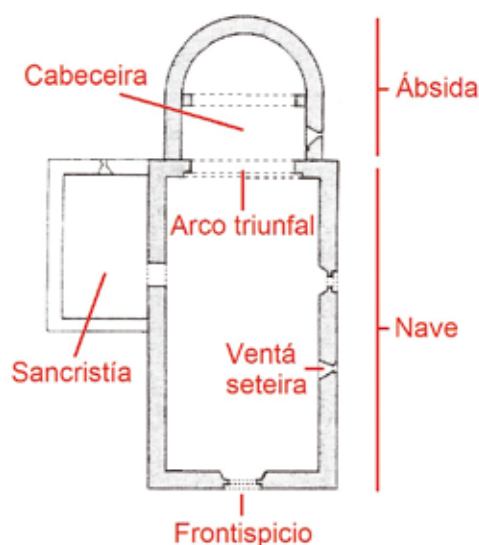
Frontispicio: fachada principal dun edificio, ou parte dianteira dun moble e doutros obxectos.

Fuste: parte central da columna, entre a base e o capitel.

Lintel: peza horizontal, xeralmente de pedra ou madeira, que limita pola parte superior o oco dunha porta ou ventá.

Muro testeiro: muro da cabeceira cando é plano ou recto (é dicir, cando a cabeceira é de planta cadrada ou rectangular).

Nave: espazo amplo e alongado que forma o interior dun edificio, normalmente cuberto por unha bóveda ou algo similar.

Imaxe 3.1.3. Planta dunha típica igrexa románica (O Alto) coas súas partes

Sancristía: dependencia dunha igrexa, ou parte anexa a ela, onde se gardan obxectos de adorno, de culto ou necesarios para o seu funcionamento, e onde se visten os sacerdotes.

Sartego: sepulcro de pedra.

Tímpano: espazo situado sobre o lintel e baixo as arquivoltas, que pode contar con decoración esculpida en relevo e que no románico é, predominantemente, semicircular.

Ventá seteira: ventá (fiestra ou xanela) longa e estreita (tamén chamada troneira), abucinada (máis ancha por dentro que por fóra) por un ou ambos panos do muro, habitual en antigos castelos e construcións militares para -ademais de proporcionar algo de luz e ventilación ao interior- disparar por ela frechas ou balas.

3.2 BREVE INTRODUCCIÓN Á ARTE ROMÁNICA

A arte románica foi o estilo predominante na Galiza (e na Europa Occidental) durante os séculos XI, XII e XIII. De feito, as dez igrexas do Corgo que estudaremos nos seguintes apartados podémolas encadrar na segunda metade do século XII. Este estilo expandiuse dende Francia a través do Camiño de Santiago. Foi un produto artístico que aglutinou a unha serie de nacións, cunha clara pegada cristiá, baixo uns parámetros arquitectónicos bastante homoxéneos.

O termo acuñouno, por vez primeira, Charles de Gerville en 1820 por analoxía coas linguas románicas que sucedían ao latín, ao igual que esta expresión artística sucedía á arte antiga.

Algunhas características da arte románica son:

- O emprego do arco de medio punto.
- Pedra escuadrada pero non puída.
- Cabeceiras de semitambor (ábsidas).
- Cubertas con bóvedas pétreas de canón e forno.
- Portas monumentais.
- Existencia de ventás de medio punto abucinadas.
- Canzorros soportando os beirís (habitualmente decorados).

O románico atopa na Galiza a súa máxima expresión na Catedral de Santiago de Compostela, con conxuntos escultóricos como o Pórtico da Gloria que é dos máis senlleiros de Europa. Non se quedan moito atrás os mosteiros medievais da Ribeira Sacra, cunha alta densidade de templos diseminados entre as provincias de Lugo e Ourense (Santo Estevo e Santa Cristina de Ribas de Sil, Santo Estevo de Ribas de Miño, San Miguel de Eiré...).

O románico foi substituído polo gótico, usado na súa maioría en conventos e catedrais nos séculos XIV e XV pero con pequena implantación nos pequenos templos rurais.

4 RUTA 1: CABREIROS, CAMPELO E FONTEITA

Comezaremos pola igrexa de Cabreiros (Santa Mariña). Unha igrexa á que se accede pola N VI, apartando á man dereita (vindo de Lugo) xusto ao comezar a Legua Dereita, que é como se coñeceu de sempre á recta do Corgo, de aproximadamente 6666 m. A igrexa atópase a pouco máis dun quilómetro dende o cruce. Ao chegar á urbanización da Santa Mariña hai que coller a rúa da Igrexa. Está a carón do pazo dos Andrade, espectacular edificación estragada por unha mala restauración inacabada.

Nesta primeira ruta, de 9 km de lonxitude, veremos as tres primeiras igrexas: Cabreiros, Campelo e Fonteita.

Imaxe 4.1. Mapa da Ruta 1, en violeta (obtido do IGN a escala 1:200.000)

4.1 IGREXA DE CABREIROS (SANTA MARIÑA)

Trátase dunha igrexa adobiada por 5 sartegos antropoides altomedievais, dos moitos que existiron labrados na pena existente na súa parte traseira. Un templo que salvo o frontispicio e a sancristía, situada no muro lateral norte da ábsida, mantense bastante fiel ao deseño orixinal. Tanto a existencia dos sartegos como a propia titular da igrexa (Santa Mariña) fannos pensar na existencia anterior doutra igrexa altomedieval.

Imaxe 4.1.1. Dous dos cinco sartegos existentes na parte posterior da igrexa

Na nave, destacan a porta lateral sur (actualmente tapiada) que ten arco de medio punto e na que debeu de haber orixinalmente un pequeno soportal exterior. Existen tamén dezaseis bastos canzorros (once no muro norte e cinco no sur), tres ventás seteiras (unha en cada fachada) e o arco triunfal (cunha arquivolta bastante apuntada).

Na ábsida, de planta rectangular, existen sete canzorros e unha ventá seteira (hoxe tapiada exteriormente e oculta tralo retablo) no muro testeiro que seguramente sexa o elemento románico máis rechamante de toda a igrexa (arco de medio punto apoiado nuns capiteis dunhas columnas hoxe desaparecidas).^o

Imaxe 4.1.2. Frontispicio da igrexa de Cabreiros

Retornamos á estrada N VI, antigo camiño real de acceso a Galiza mandado construír por Carlos III, en dirección Madrid. Na casa do concello apartamos á esquerda e seguimos sen desviarnos ata a igrexa de Campelo (San Xiao) a pouco máis de 7 km da primeira igrexa.

4.2 IGREXA DE CAMPELO (SAN XIAO)

Esta igrexa conserva con bastante literalidade a súa primitiva fábrica, destacando na nave a porta de entrada (de arco apuntado) catro ventás seteiras (unha por lado), vinte e oito canzorros (divididos á metade nos dous laterais), así coma o arco triunfal. Na ábsida, de planta rectangular, existen seis canzorros (todos no lateral norte) e unha sinxela ventá seteira no muro testeiro.

Imaxe 4.2.1. Igrexa de Campelo

Como na maior parte das igrexas do concello, está rodeada polo cemiterio parroquial. Dentro do adro destaca a sepultura de Francisco Otero Besteiro, artista polifacético nacido no Mesón do Caldeiro. Francisco formouse en Madrid e no estranxeiro e realizou unha considerable obra plástica que está espallada por museos e espazos públicos. Morreu aos 61 anos, o 21 de maio de 1994, por unha doenza cardíaca e foi enterrado en Campelo nunha “tumba-mosca” que el construíra en 1976. É fillo predilecto do concello do Corgo.

Imaxe 4.2.2. Sepultura de Francisco Otero Besteiro

Para rematar a primeira etapa da ruta, continuaremos a estrada na mesma dirección, cruzando frontalmente a estrada de Castroverde. No barrio de Chavín atopamos a igrexa parroquial de Fonteita (Santiago), situada a tan só 2 km da anterior.

4.3 IGREXA DE FONTEITA (SANTIAGO)

A nave do templo foi ampliada destruíndose a fachada orixinal e creando un novo frontispicio. Nela destacan uns sinxelos canzorros, unha ventá seteira no muro sur e o arco triunfal. A ábsida consta dun tramo recto de planta rectangular, cuberto con bóveda de canón, seguido dunha cabeceira semicircular, cuberta cunha semicúpula ou bóveda de forno. Conta con sinxelos canzorros e unha moi fermosa ventá seteira no centro da curvatura absidal (rodeada por dúas columnas que soportan un arco de medio punto con varias arquivoltas).

Imaxe 4.3.1. Ábsida da igrexa de Fonteita

Pero a sorpresa desta igrexa agóchase no seu interior, na cal se atoparon, nunha reforma realizada en 1973, unhas pinturas murais (situadas por Jesús Guerra Mosquera no último terzo do século XVI) protagonizadas polo anxo San Miguel en dúas escenas, dispostas á par. Nunha delas aparece como capitán da milicia celeste cravando a súa lanza nun anxo malo ou demo. Na outra está pesando as almas para logo presentalas ao Altísimo

Imaxe 4.3.2. Pinturas murais da ábsida da igrexa de Fonteita

5 RUTA 2: FRANQUEÁN, CASTRILLÓN, GOMEÁN E O ALTO

Seguindo a estrada local, en dirección a Tórdea (outra fermosa igrexa románica pertencente xa a Castroverde), colleremos o primeiro cruzamento á dereita ao rematar o barrio de Chavín. Pasando por San Lourenzo e Vilar remataremos no núcleo de Franqueán (Santa María), situada a tan só 4,3 km da anterior.

Nesta segunda ruta, de 7,5 km de lonxitude, veremos as catro seguintes igrexas: Franqueán, Castrillón, Gomeán e O Alto.

Imaxe 5.1. Mapa da Ruta 2, en violeta (obtido do IGN a escala 1:200.000)

5.1 IGREXA DE FRANQUEÁN (SANTA MARÍA)

Esta igrexa, de fábrica románica, nas sucesivas reformas perdeu a ábsida primitiva pero mantén intactos algúns dos elementos máis característicos deste estilo arquitectónico. Feita de boas cantarías graníticas dispostas en fiadas horizontais, mantén orixinal a súa fachada con excepción da moderna espadana. Destacan nela a fermosa porta e unha ventá seteira decorada (coroada por un arco de medio punto sobre dúas columnas).

A porta (imaxe 3.2), coroada por dúas arquivoltas de medio punto que descansan sobre un par de columnas, está cinguida por outro arco semicircular exento de decoración. Os catro capiteis están decorados con motivos vexetais. Enriba do lintel da porta hai un tímpano con inscrición referente á data de consagración do templo. Xaime Delgado propón: “En la era (hispánica) ducentésima décima sexta después de la milésima (año 1216) tiempo en el que era rey Fernando (II) (...). Julio (lo anotó, lo esculpió) y en el nombre del Señor Jesucristo, Severio Diácono en honor de Santa María (...)”. Restados os 38 anos que a era hispánica se anticipa á cristiá, dános o ano 1178.

Imaxe 5.1.1. Na imaxe superior está fotografada a parte interior do tímpano da igrexa de Franqueán. Na imaxe inferior aparece a inscrición na súa totalidade publicada no xornal *El Progreso* (3 de outubro de 1976) polo grupo DJALIKYAH (grupo de estudantes maristas dirixido por Ricardo López Pacho)

Os muros laterais da nave contan con ventás seteiras e unha serie de sinxelos canzorros. No interior cabe destacar o arco triunfal que descansa en semicolumnas pegadas ao muro

e que contan con capiteis con motivos vexetais. Tamén chaman a atención as pinturas relativas á escena da Anunciación. Nas mesmas, un anxo, xeonllo en terra, sinala a María que está orando axeonllada nun reclinatorio borroso baixo a divina pomba (Espírito Santo). Por último, no muro lateral sur existiu unha porta que deu acceso a unha posterior sancristía que foi derrubada nos anos 30 do século pasado porque interrompía as procesións litúrxicas arredor do templo (momento no que se aproveitou para desfacer a ábsida orixinal e transformala na actual).

Imaxe 5.1.2. Igrexa de Franqueán

Segundo Xaime Delgado debeu de existir previamente unha igrexa-mosteiro de monxes, fundada no alto medievo (moi anterior ao ano mil), posta baixo a protección de Santa María. De igual xeito habería outra igrexa-mosteiro de monxas visigótica e previa á construción da igrexa románica veciña do Castrillón (baixo a protección de San Salvador). É posíbel que ambos xurdiran dun eremitorio emprazado no lugar da Ermida, pertencente á parroquia de Franqueán.

Continuamos camiño da moi próxima igrexa de Castrillón (San Salvador), situada a pouco máis de quilómetro e medio de distancia en dirección a Gomeán.

5.2 IGREXA DE CASTRILLÓN (SAN SALVADOR)

Pese a ser suprimida como parroquia en 1890, Castrillón, mantén a súa capela practicamente na súa construción románica orixinal. Ten unha nave rectangular e unha ábsida de reducido tamaño,

máis estreita e baixa (típico do románico), con cabeceira semicircular. A porta da fachada está coroada por un arco de medio punto e sobre ela a típica ventá seteira. Estás ventás tamén se aprecian en cadanseu alzado lateral e no muro da ábsida. Así mesmo ten catorce canzorros lisos na nave, iguais cos da ábsida. Dentro destaca o arco triunfal de dobre arquivolta de medio punto coa súa ventá seteira enriba.

Imaxe 5.2.1. Lateral da igrexa de Castrillón

Pero se a igrexa é interesante moito máis o é o entorno xa que está situada na croa do castro que é homónimo coa parroquia, rodeada dunha frondosa carballeira, cun anaco de miliario formando parte do altar exterior, a carón dunha abundosa fonte e onde se celebra a coñecida romaría do San Bernabé.

Imaxe 5.2.2. Frontispicio e miliario reconvertido en altar exterior da igrexa de Castrillón

A quilómetro e medio, alcanzaremos a igrexa parroquial de Gomeán (Santiago). Apartando de fronte, na primeira curva, chegamos ata a N VI, xiramos á dereita e collemos a primeira pista á esquerda.

5.3 IGREXA DE GOMEÁN (SANTIAGO)

Trátase dun exemplar de traza románica sinxela que se conserva bastante similar á orixinal salvo o frontispicio que foi substituído por outro. En cada muro lateral da nave poden apreciarse un par de ventás seteiras carentes de decoración, así como unha serie de rústicos canzorros. A ábsida é tipicamente románica, máis baixa e estreita ca nave, co seu tramo recto (cuberto con bóveda de canón) seguido da semicircular cabeceira (con bóveda de forno). Dentro conserva o típico banco de pedra engadido ao interior dos muros. Dende dentro tamén se pode confirmar a existencia orixinal dunha ventá no centro da cabeceira, máis difícil de apreciar na actualidade dende fóra. Os canzorros da ábsida son iguais cos da nave. No interior cómpre salientar o seu arco triunfal con dúas arquivoltas en arco de medio punto.

Imaxe 5.3.1. Igrexa de Gomeán

Na contigua Casa do Pacio existiu unha capela dun precoz románico (hoxe integrada na vivenda) que foi anterior á construción da igrexa parroquial. Nas súas inmediacións existe un castro e unha fonte cun estanque feito en pedra.

Continuaremos a estrada xirando dúas veces á esquerda ata chegar á carballeira do campo da Feira (a carón da antiga escola), onde volveremos a xirar á esquerda. Unha vez chegados ao Alto

(Santalla) collemos o segundo cruzamento á esquerda e alí, a catro quilómetros e medio da anterior, atoparémonos cunha das máis fermosas igrexas da ruta.

5.4 IGREXA DE ALTO (SANTALLA)

Conserva esta igrexa a súa fábrica románica case na súa integridade. Está formada por unha nave rectangular cuberta de madeira a dobre vertente seguida dunha ábsida formada por tramo recto e cabeceira semicircular. Non son da época a espadana e a sancristía (pegada ao muro norte). Como elementos románicos da nave destaca o frontispicio no que se abre unha bastante erosionada porta principal, coroada por arquivolta de medio punto perfilada por outro arco decorado con dobre baquetón emparellado. Ten un tímpano liso semicircular. Sobre a porta abre o muro unha ventá seteira. Na parede sur ábrese tamén unha porta con elementos arquitectónicos similares á anterior. En cada muro lateral consérvase unha ventá seteira e algún que outro canzorro liso e basto.

No interior chama a atención o arco triunfal formado por dúas arquivoltas lisas e de sección rectangular apoiado nun muro pilastra que curiosamente non é vertical. Este baixa en plano inclinado cunha separación na base do muro que é 40 cm menor que as bases do arco.

A ábsida consta de tramo recto cuberto por bóveda de canón e unha cabeceira semicircular cuberta con bóveda de forno. Este corpo conserva na súa totalidade os canzorros orixinais e non se aprecia a ventá seteira que seguramente debeu existir no centro da cabeceira.

Imaxe 5.4.1. Fachada Sur e ábsida da igrexa do Alto

A pesares do xa relatado o que máis destaca nesta igrexa son as súas impresionantes pinturas da nave e ábsida (merecentes sen dúbida dun artigo específico). As desta última, de maior calidade, representan os catro evanxelistas cos seus símbolos na bóveda de canón e nos muros laterais catro escenas de Nadal. No centro, detrás do retablo neoclásico, probablemente se atopen as pinturas relativas ao xuízo final como o insinúan dous anxos que se ven a cada lado tocando trompetas. Na nave aparecen pinturas dun viacrucis e outras dúas escenas do século XVI: unha relativa a San Roque e outra á coroación da virxe.

Imaxe 5.4.2. Pinturas murais da igrexa do Alto (foto de Peter Schneider, cedida pola A.C. Arumes do Corgo)

6 RUTA 3: CAMPOSO, CELA E QUINTE

Continuaremos ruta en dirección a Marei (pasando por Vilar, Vilanova, Mariño, Outeiro – alí xiramos á esquerda- e Barreiros) para coller a estrada de “circunvalación” de Lugo (DP 1611) en dirección a Maceda. Unha vez sobrepasemos o desvío da estrada de Sarria, xiramos á esquerda atravesando o fermoso barrio de Laxes ata chegar a Camposo (Santiago), dez quilómetros despois.

Na terceira, e última, ruta, de preto de 9 km de lonxitude, veremos as tres últimas igrexas: Camposo, Cela e Quinte.

Imaxe 6.1. Mapa da Ruta 3, en violeta (obtido do IGN a escala 1:200.000)

6.1 IGREXA DE CAMPOSO (SANTIAGO)

Cómpre resaltar a sinxeleza deste templo que conserva ben a súa construción orixinal salvo a porta principal, xa renacentista (pero ben integrada no conxunto). O corpo absidal e a fachada teñen boa cantaría granítica ao contrario cos muros da nave feitos de cachotaría. Na nave é importante salientar tres elementos: unha ventá seteira no muro norte, os canzorros e o arco triunfal aberto no muro testeiro.

A ábsida está formada polo típico tramo recto e cabeceira semicircular. Exteriormente destacan a ventá seteira e os canzorros: dous deles no lado sur con forma de proa e outro cun rolo cilíndrico. A ventá seteira está rematada en arco de medio punto soportado por dúas pequenas columnas con capiteis adornados por follas lisas.

Imaxe 6.1.1. Ábsida da igrexa de Camposo

Continuando pola mesma estrada xiramos á dereita inmediatamente antes da impresionante e medieval Ponte de Neira. Ao pouco, volvemos a xirar á dereita para chegar á igrexa parroquial de Cella (San Xoán), a dous quilómetros e medio da anterior.

6.2 IGREXA DE CELA (SAN XOÁN)

É esta unha igrexa moi modificada que só conserva, da orixinal fábrica románica, catro canzorros no muro norte e dous no muro sur. No muro do adro da igrexa hai un sinxelo (e incompleto) vía crucis feito con pedras de cantaría dunha soa peza.

Imaxe 6.2.1. Vía crucis da igrexa Cella

Para rematar a ruta volveremos á estrada principal (Lugo-Páramo) en dirección Lugo (cruzaremos de fronte a estrada provincial DP 1611). Ao chegar a Quinte (Santalla), xiramos á esquerda ata atopar a igrexa parroquial, a preto de seis quilómetros e medio da anterior.

6.3 IGREXA DE QUINTE (SANTALLA)

Esta igrexa (houbo outra no alto medievo), aínda que de fábrica románica, perdeu o orixinal frontispicio e sufriu reformas noutros dos seus elementos arquitectónicos. Só conserva na súa integridade orixinal o muro testeiro no que se abre o arco triunfal e unha ventá seteira. O arco ten forma de ferradura, rememorando tempos prerrománicos. Está formado por unha dobre arquivolta de medio punto de sección rectangular con arestas vivas. As columnas que o soportan

teñen capiteis bastos e pouco definidos, ambos cunha especie de arcos e bólas debaixo, estando en conxunto mellor organizado o dereito. Sobre o arco triunfal a ventá seteira está oculta interiormente pero é visible no exterior sobre o lousado da ábsida. A ábsida, a diferenza da nave, segue a conservar algún canzorro liso e un esculpido en forma de bóla.

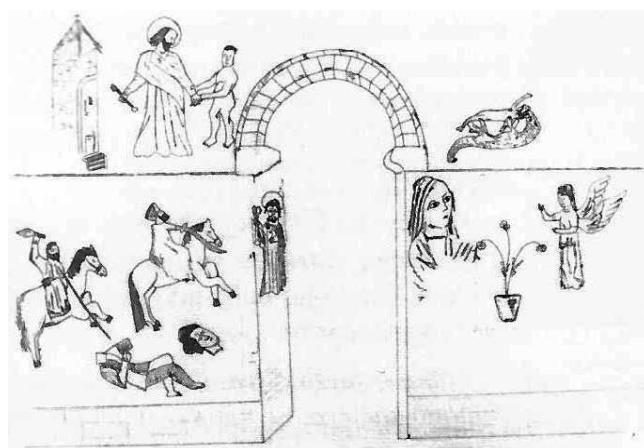
Imaxe 6.3.1. Igrexa de Quinte

O máis salientable no muro sur é unha porta con arco de medio punto por dentro, pero oculto ao exterior. Son curiosos os gravados no lintel da porta, que conta con cinco triángulos: tres deles apuntando cara abaixo e os intermedios cara enriba. Dentro dos triángulos están inscrites uns sinxelos debuxos: unha cruz latina (o da esquerda), círculos e cuñas.

Imaxe 6.3.2. Inscricións no lintel da porta sur

No interior destacan as súas pinturas murais (seis escenas). Dúas delas atópanse nas caras interiores dos apoios do arco triunfal: San Pedro (esquerda) e San Pablo (dereita). Mirando de fronte o muro (a ambos lados do arco triunfal) podemos ver na parte superior esquerda unha torre cara a cal camiña San Pedro cunha chave na man dereita e unha persoa espida agarrada á man esquerda. No mesmo lado, pero abaixo, atopamos dous cabaleiros (un deles, presuntamente, Santiago Matamouros) e aos pés do primeiro cabalo un home deitado e sen cabeza, acompañado dunha cabeza (ou un home máis). No lado dereito (na parte superior) temos un dragón fabuloso e xusto debaixo aparece a cabeza dunha muller moza (probabelmente a Virxe da Anunciación). Xaime Delgado sitúa cronoloxicamente estas pinturas no s. XVI.

Imaxe 6.3.3. Deseño (probábel) das pinturas de Quinte (Xaime Delgado, Lucensia)

7 CONCLUSIÓNS

A conclusión principal resumiuna moi ben Xaime Delgado ao tratar de dicir que ningunha das igrexas propostas tiña calidade suficiente para ser estudada nunha facultade de historia pero que as dez igrexas corguesas formaban un conxunto a ter en conta dentro do sinxelo románico rural galego. Algunhas delas agochan tesouros en forma de pinturas murais ou tallas de madeira. Outras foron xa ampliadas e modificadas en séculos posteriores e polo tanto conservan unha mestura de estilos máis ou menos acertada.

Tamén hai diferenzas en canto ao seu estado de conservación, sendo este, en xeral, aceptábel. Suxerimos que se realice un plan de actuación conxunto para mellorar non só o seu estado (realizado por empresas con experiencia e supervisado por técnicos especialistas) senón tamén a súa posta en valor, xa que moitas veces son os propios veciños/as os que ignoran a importancia do seu templo parroquial.

8 BIBLIOGRAFÍA

MONOGRAFÍAS

DEL CASTILLO LÓPEZ, Ángel. Inventario de la riqueza monumental y artística de Galicia. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 1987.

DELGADO GÓMEZ, Jaime. El románico de Lugo y su provincia. A Coruña: Edinosa, 1996-1999.

DELGADO GÓMEZ, Xaime. A Biblia na iconografía pétrea lucense. Lugo: Servizo de Publicacións da Deputación de Lugo, 2010.

GARCÍA, Xosé Lois. Simboloxía do Románico de Chantada. Lugo: Servizo de Publicacións da Deputación de Lugo, 2010.

GONZÁLEZ AGUIAR, Begoña. A presenza do mestre Mateo no Sur da provincia de Lugo. O taller de Portomarín e os seus colaboradores. Lugo: Asociación de Amigos do Mosteiro de Ferreira de Pallares, 2014.

XIZ, Xulio. O Corgo, amplo horizonte. Lugo: Concello do Corgo, 2007.

ARTIGOS EN REVISTAS

OUTEIRO IGLESIAS, Mario. “Estudo das sepulturas antropoides altomedievais”. Corga, 2010, nº 1, páxs. 12-25.

DELGADO GÓMEZ, Jaime. “Las pinturas murales de la iglesia de Santa Eulalia de Quinte”. Lucensia, 2010, nº 41, páxs. 339-348.

PÁXINAS WEB

<https://www.glosarioarquitectonico.com> [Consultado: 06/11/2021].

<https://www.slideshare.net/mencarcavocabulario-arte-romnico> [Consultado: 06/11/2021].

<http://galegos.galiciadigital.com/gl/jaime-delgado-gomez> [Consultado: 03/11/2021].

<https://academia.gal/diccionario> [Consultado: 01/11/2021].

OUTROS

Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos Históricos y Artísticos de Lugo. Deputación Provincial de Lugo.

Boletín do Museo Provincial de Lugo. Deputación Provincial de Lugo.

Inventario Artístico de Lugo y su provincia. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos. Centro Nacional de Información Artística, Arqueológica y Etnológica. Madrid.

Proxecto de PXOM do Concello do Corgo. Antonio de Vega Rodríguez e outros. Concello do Corgo.

Mapa a escala 1:200.000 do concello do Corgo. Instituto Geográfico Nacional (IGN).

Artigos do xornal “El Progreso”.

Gran Enciclopedia Gallega.

